

”ותורתך ודברך ישים על ליבנו“: כוונה בקריאת שמע

הרבנית אור בילט

”אֲשֶׁרֵי אִישׁ
שִׁמְעֵם לְמִצְוֹתֶיךָ
וְתוֹרָתְךָ וְדִבְרֶיךָ יָשִׁים עַל לִבּוֹ”
(ברכת גאולה)

פתיחה

מצוות קריאת שמע היא מצווה ייחודית במצוות התורה. ייחודה טמון בקיומה: קריאת פרשיות מהתורה ושילובן בסידור התפילה. נתינת מקום לפרשיות קריאת שמע בסידור התפילה מזמנת אותנו לומר אותן בכוונה בדומה לתפילה אף שהן אינן חלק ממצוות תפילה אלא מצווה נפרדת.

במאמר זה נעסוק בכוונה הנדרשת במצוות קריאת שמע. ננסה להגדיר מהו אופייה של מצווה זו, מהי המשמעות של אמירת פסוקי ציווי מן התורה בהקשר של תפילה, ונטען כי מצווה זו מגלמת בתוכה שילוב בין האופן שבו עלינו לעמוד לנוכח התורה לבין האופן שבו עלינו לעמוד בתפילה.

כוונה במצוות וכוונה בתפילה

הסוגיה העוסקת בכוונה בקריאת שמע מבוססת על סוגיית כוונה במצוות בכלל. כדי לתת את הרקע הדרוש להבנת הסוגיה אסקור תחילה בקצרה את התפיסות השונות של כוונה במצוות.¹ בכמה סוגיות בש”ס דנה הגמרא בשאלה אם נדרשת כוונה בקיום מצוות.² בעקבות סוגיות הגמרא דנים הראשונים בשאלה אם די

אני רוצה להודות תודה גדולה לגילת בן שחר, חברה טובה ויקרה, על הערותיה ועל העזרה הרבה בכתיבת מאמר זה.

1. סקירה זו אינה מתיימרת למצות את העיון בנושא מורכב זה, שרבות נכתב עליו. לסקירה רחבה של נושא זה עיינו באנציקלופדיה תלמודית, ערך ”כוונה”.

2. בבלי, ראש השנה כח ע”ב; בבלי, פסחים קיד ע”ב; בבלי, ברכות יג ע”א ועוד.

עַז דְּבֹרָה • כוונה בקריאת שמע

בכוונת האדם לעשות את המעשה ובידיעה שהוא עושה אותו³ או שיש צורך גם בכוונה לקיים את המצווה, כלומר שהאדם ידע שהמעשה שהוא עושה מצווה הוא ויתכוון לקיים אותה.⁴

אם נקבל את החלוקה הזו, ניווכח ששתי האפשרויות הפרשניות מניחות שהכוונה הנדרשת בקיום מצוות היא בעיקרה מודעות בלבד, ואין צורך לא במחשבה על פשר המצווה ומשמעותה ולא בכוונה פנימית-רוחנית. במילים אחרות, אין צורך בכוונת הלב אלא בכוונה מינימלית, שהיא בעיקרה שימת לב וכוונה לעשיית המעשה.

כך סיכם זאת השולחן ערוך בהלכות קריאת שמע: "יש אומרים שאין מצוות צריכות כוונה, ויש אומרים שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה, וכן הלכה" (או"ח, הלכות קריאת שמע ס, ד). כלומר, השולחן ערוך קובע שהכוונה הדרושה במצוות היא מודעות למטען המצוותי שבמעשה, היינו כוונה לצאת ידי חובת עשיית המצווה בלבד.

להבדיל מיחסם של חז"ל ושל הפוסקים לכוונה הנדרשת במצוות בכלל, שונה יחסם לכוונה הנדרשת במצוות תפילה. במצווה זו ברור ומוסכם על הכול שיש צורך ב"כוונת הלב", ולא די במודעות לעשיית המעשה או בכוונה לקיום המצווה. וכך פסק השולחן ערוך בהלכות תפילה:

המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו; ויחשוב כאלו שכינה כנגדו; ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו; ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חוקר כל המחשבות. וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונו בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמות ולהתגברות כח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה, ישתוק עד שתתבטל המחשבה. וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש (שם, הלכות תפילה צח, א).

בשולחן ערוך מתוארת תפילה שהיא מעשה שצריכה להתלוות אליו מחשבה, פעולה הכרוכה באופן מהותי בהכנעת הלב לאבינו שבשמים. בתפילה, שלא כבשאר המצוות, נדרשת כוונה פנימית, ולא די במודעות לעשיית המעשה או בכוונה לקיום המצווה בלבד.

3. לדוגמה: "אמר המאירי פי' המשנה הוא שאם השכים לקרוא בתורה ונזדמנה לו בקריאתו פרשת שמע וחברותיה אם כיון לבו בקריאת הפרשיות יצא ופרשו בגמ' שלא נאמר שיכוין לבו לצאת שהרי מצות אין צריכות כונה אלא שיכוין לבו לקריאה ולא שיהיה קורא כמתעסק ולא שיהא קורא להגיה" (בית הבחירה, ברכות יג ע"א).

4. לדוגמה: "אכל מצה בלא כוונה, כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטים לאכול, יצא ידי חובתו כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה; אבל אם סבור שהוא חול, או שאין זו מצוה, לא יצא" (שולחן ערוך, או"ח, הלכות פסח תעה, ד).

עַז דְּבֹרָה • כוונה בקריאת שמע

המשנה ברורה בהלכות קריאת שמע עמד במפורש על חלוקה זו: "דע דלפי המתבאר מן הפוסקים שני כוונות יש למצוה: א' כוונת הלב למצוה עצמה וב' כוונה לצאת בה דהיינו שיכוין לקיים בזה כאשר צוה ד' כמו שכתב הב"ח בס"ח ח'. וכוונת המצוה שנזכר בזה הסעיף אין תלוי כלל בכוונת הלב למצוה עצמה שיכוין בלבו למה שהוא מוציא מפיו ואל יהרהר בלבו לדבר אחר" (הלכות קריאת שמע ס, ז). כלומר, המשנה ברורה חילק בין שני סוגים של כוונות בקיום מצוות. יש כוונה "לצאת בעשיית אותה המצוה", שהיא כוונה אשר אינה תלויה כלל ברחשי ליבו של מקיים המצווה אלא רק במודעות ובכוונה לעשיית מעשה המצווה, ויש **כוונת הלב**, אשר בה נדרש האדם "שיכוין בליבו למה שהוא מוציא מפיו ואל יהרהר בלבו לדבר אחר".

המשנה ברורה המשיך וחילק בין מצוות שונות וחיוב הכוונה הראוי בהן: "כגון בק"ש ותפילה ובהמ"ז וקידוש וכדומה דזה לכולי עלמא לכתחילה מצוה שיכוין בלבו ובדיעבד אם לא כיון יצא לבד מפסוק ראשון של ק"ש וברכת אבות של תפילה כמו שמבואר לקמן, רק שמחולקים בענין אם חייב לכיון קודם שמתחיל המצוה לצאת בעשיית אותה המצוה. ולמצוה מן המובחר כו"ע מודים דצריך כוונה" (שם). אם כן, במצוות מסוימות - "קריאת שמע, תפילה, ברכת המזון וקידוש וכדומה" - כוונת הלב נדרשת "לכתחילה", כלומר היא חלק בלתי נפרד מקיום המצווה.

יסודה של חלוקה זו בהיגיון ובשכל ישר. מצוות התפילה (ומצוות אחרות הכרוכות בדיבור, כגון קריאת שמע, ברכת המזון וקידוש) נעשית באמצעות הדיבור, ומעשה הדיבור יהיה חסר ערך אם לא יתכוון המדבר ליוצא מפיו או לכל הפחות ייתן דעתו על תוכן דבריו.

בשאר המצוות יש משמעות לעצם עשיית המעשה גם בלי כוונת הלב, שהרי האדם עשה את המצווה עליו, והפעולה הדרושה פעלה את פעולתה גם בהיעדר כוונת העושה: יש משמעות לנתינת צדקה גם כשהיא נעשית ללא כוונה לקיים את המצווה, שהרי האדם הנזקק קיבל את הסיוע שהיה דרוש לו; יש משמעות לשיבה בסוכה גם כשהיא חסרת כוונה פנימית, משום שהיושב בסוכה מקיים את המצווה. אך מהי משמעותה של תפילה (או של כל אמירה) הנאמרת בלי שהאדם שם לב לדבריו? האם יש משמעות לאמירה ריקה מתוכן, מכוונה וממחשבה?

נראה שעיקר משמעותה של התפילה, עיקר מהותו של הציווי לומר דברים בפה, הוא הכוונה הפנימית הנלווית למעשה. מצוות התפילה אמורה ליצור בנו תנועת נפש והתרחשות פנימית אשר יביאו לידי ביטוי את עמידתנו לפני הקדוש ברוך הוא. יתר על כן, נראה לומר כי משמעותה של הדרישה ל**כוונת הלב** היא שעיקר המצווה טמון בכוונה הנלווית אליה ולא במעשה עצמו, ואילו הדרישה לכוונה מסוג **מודעות** שמה את הדגש על עשיית המעשה ולא על הכוונה שבו.

כוונה בקריאת שמע: מודעות או כוונת הלב?

נוכחנו לדעת שברוב המצוות הן השולחן ערוך הן המשנה ברורה סבורים שדי בכוונה מינימלית - כוונה לפעולה. בד בבד נוכחנו לדעת כי הן השולחן ערוך הן המשנה ברורה מסכימים שבתפילה יש צורך בכוונת הלב ובהתכוונות פנימית משמעותית שמעבר למודעות ולרצוניות שבמעשה עצמו.

על רקע הפער בין הכוונה הנדרשת במצוות תפילה לבין זו הנדרשת בשאר מצוות נבחן את הכוונה הדרושה במצוות קריאת שמע.⁵ בטרם נעשה כן נעיר כי יש להבחין בין קריאת שמע לבין תפילה. אומנם בימינו קריאת שמע נאמרת בפעולה המכונה בפינו "תפילה" (שחרית וערבית), אך בלשון חז"ל "תפילה" היא תפילת העמידה (תפילת שמונה עשרה) בלבד, ואליה כיוונו כשדנו בסוגיית כוונה במצוות תפילה. למצוות קריאת שמע ייחדו חז"ל דיון נפרד, כמפורט להלן.

בפרק השני במסכת ברכות דנה הגמרא בכוונה הנדרשת בקריאת שמע. הסוגיה פותחת בדיון על המשנה: "היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כוון לבו - יצא" [...]. שמע מינה: מצות צריכות כוונה! מאי אם כוון לבו - לקרות. לקרות? והא קא קרי! בקורא להגיה" (בבלי, ברכות יג ע"א).

הגמרא מסיקה מלשון המשנה שמצוות "צריכות כוונה" וקובעת שכוונת המשנה באומרה "כוון ליבו" היא "כוון ליבו לקרות", ולא כוון ליבו לעשיית מצווה. כלומר, "כוונת הלב" היא כוונה לשם קיום מעשה המצווה, ובמצוות קריאת שמע מעשה המצווה הוא הקריאה בתורה. לפי פירוש זה, המשנה עוסקת במקרה שאדם היה קורא בתורה על מנת להגיה אותה, ולא על מנת לקרוא בה ולשים לב לכתוב בה, ומשום כך כדי לצאת ידי חובת קיום המצווה הוא נדרש לשנות את מעשהו מהגהה לקריאה.

לפי סוגיה זו, הכוונה הנדרשת במצוות קריאת שמע היא כוונה לעשיית המעשה בלבד. אין צורך בכוונה פנימית אלא רק בשימת לב ומודעות לעשיית המעשה. אם כך, נראה שחכמים רואים במצוות קריאת שמע מצווה שעיקרה הוא המעשה, ולכן מסתפקים בדרישה לכוונה מסוג מודעות.

ואולם רש"י על אתר - בפירוש שאינו עולה בקנה אחד עם פשט דברי הגמרא - מפרש שהכוונה האמורה כאן היא כוונה לשם קיום המצווה, ולא די בשימת לב למעשה. לפי פירוש זה, אדם הקורא בתורה בזמן קריאת שמע צריך להתכוון לצאת ידי חובת מצוות קריאת שמע, ולא די שהוא קורא בתורה את הפסוקים הרלוונטיים.

הדיון בעניין הכוונה בקריאת שמע אינו מסתיים בסוגיה זו. בהמשך הפרק מובא עוד דיון תלמודי ובו מוצגות כמה עמדות בנוגע לחלקים בקריאת שמע שנדרשת בהם כוונה

5.לשיטת המשנה ברורה שהוזכרה לעיל, הכוונה בקריאת שמע דומה לכוונה הנדרשת בתפילה, ובכל זאת נדייק ונברר את ייחודה של הכוונה הנדרשת במצוות קריאת שמע.

עַז דְּבֹרָה • כוונה בקריאת שמע

לעומת חלקים שבהם היא לכאורה אינה נדרשת.⁶ בדיון זה מציגה הסוגיה מחלוקת בין רב זוטרא לרב יאשיה בשאלה אם כל הפרשה הראשונה צריכה כוונה או שמא כוונה נדרשת רק עד המילים "על לבבך": "על לבבך - רב זוטרא אומר: עד כאן - מצות כוונה, מכאן ואילך - מצות קריאה; רבי יאשיה אומר: עד כאן - מצות קריאה, מכאן ואילך - מצות כוונה (בבלי, ברכות יג ע"ב). אם כן, רב זוטרא ורב יאשיה חלוקים אומנם בשאלה לאילו חלקים בקריאת שמע צריך שתלווה "כוונה" ואילו חלקים הם "קריאה" בלבד, כלומר מעשה מסוג אחר, שאינו דורש כוונה, אך שניהם מסכימים שקריאת שמע מורכבת מחלק שיש בו "קריאה" וחלק שיש בו "כוונה".

מחלוקת זו על שני צדדיה מניחה הנחת בסיס שיש כוונה המנותקת מן הקריאה, מן המעשה. ואולם הנחת בסיס זו אינה מתיישבת עם ההנחה שבסוגיה הראשונה שהזכרנו, אשר הגדירה את הכוונה הנדרשת בקריאת שמע מודעות למעשה בלבד. רב זוטרא ורב יאשיה מתכוונים כפי הנראה לכוונה מסוג אחר, שכן ברור כי "קריאה" דורשת מודעות ושימת לב, ואם כך, מהי "כוונה"? יתרה מזו, אם כוונה היא מודעות בלבד, קשה להניח שיש חלקים בקריאת שמע אשר אינם דורשים כוונה, שכן מהו ערכה של מצווה זו אם אפילו מודעות אין בה?⁷

השיטה מקובצת מדייק וקובע: "תנו רבנן: 'והיו' - שלא יקרא למפרע. 'הדברים על לבבך' - עד כאן מצות צריכות כונה. יכול כל הפרשה תהא צריכה כונה תלמוד לומר אלה עד כאן מצות צריכין כונה. כלומר כונת אותיות ותיבות" (ברכות יג ע"א). לפי הסבר זה, תחילה הכריעה הגמרא שהכוונה הנדרשת בקריאת שמע היא כוונה מסוג מודעות, כוונה לקיום המעשה, בדומה למצוות המעשיות האחרות. כעת, בסוגיה זו, היא מרחיבה את חיוב הכוונה בחלקים מסוימים בקריאת שמע גם לכוונה מסוג "אותיות ותיבות", כוונה שהיא מעבר למודעות ולשימת לב לעשיית המעשה או המצווה, ויש בה הבנה של תוכן הדברים ומחשבה עליהם, בדומה לכוונה הנדרשת בתפילה.

לכאורה יש כאן סוגיות סותרות ממש: האחת מגדירה את קריאת שמע מצווה הדורשת מודעות בלבד, ואילו האחרת מגדירה אותה מצווה המחייבת, לפחות בחלקה, כוונת הלב, בדומה לכוונה הנדרשת בתפילה.

דרך אחת ליישב את הסתירה שבין הכוונות השונות טמונה בהבנת הקושי הכרוך בכוונת הלב (כפי שהעיר המשנה ברורה): "דזה לכו"ע לכתחילה מצוה שיכוין בלבד ובדיעבד אם לא כיון יצא לבד מפסוק ראשון של ק"ש וברכת אבות של תפילה כמו שמבואר לקמן" [משנה ברורה, או"ח ס, ז]. על פי תפיסה זו, אכן היה ראוי שנתכוון כוונת הלב בקריאת

6. בבלי, ברכות יג ע"א-ע"ב.

7. אפשר לומר שקיום המצווה בלא כוונה יגרום לקיומה בעתיד בכוונה, כמו שאמר בעל ספר החינוך: "ואפילו רשע גמור בלבד וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובכוח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות", אך לא נראה שאפשר להסביר כך את סוגייתנו.

עַז דְּבֹרָה • כוונה בקריאת שמע

שמע כולה, אלא שחכמים הבינו שדרישה זו מציבה רף גבוה מדי לאדם המתפלל, ולכן הסתפקו בדרישה פחותה. בקריאת הסוגיות בדרך זו נראה שהדרישה לכוונת הלב, כפי שעולה ממחלוקתם של מר זוטרא ורב יאשיה, היא לכתחילה בלבד, ואילו בדיעבד אדם יוצא ידי חובתו גם במודעות לעשיית המעשה בלבד.

ואולם ייתכן שיש עוד דרך ליישב בין הדברים, והיא אינה נובעת מהאתגר הכרוך בקיום מצווה בכוונה. ניתוח מעמיק של המחלוקת שבין רב זוטרא לרב יאשיה מעלה כי אופייה של מצוות קריאת שמע שונה מזה של מצוות תפילה. החלוקה שמציעים שני האמוראים בין "כוונה" ובין "קריאה" מחזירה אותנו למשנה שהזכרנו לעיל, המתארת אדם שקורא בתורה ופותחת במילים "היה קורא בתורה והגיע זמן מקרא" (ברכות ב, א). כלומר, יש קשר בין הדרישה לקרוא "שמע" ובין המעשה של "קריאה" בתורה.

קריאת שמע, לפי דרישה זו, אינה דיבור של תפילה אלא דיבור של לימוד תורה; היא מצווה שאנחנו נדרשים לומר בה פסוקים מהתורה, לשנן וללמוד אותם. ואם כך, אולי אפשר להבין מדוע יש הרואים בה מצווה שאין בה צורך בכוונה. ה"קריאה" הנדרשת במצוות קריאת שמע אינה רק בעלת משמעות נגטיבית של היעדר כוונת הלב, אינה רק אפשרות המוצגת לנו בדיעבד וכתוצאה מההכרה בחוסר היכולת שלנו לומר את קריאת שמע כולה בכוונה. ה"קריאה" מציעה עוד חלופה, תודעה אחרת לקיום המצווה.

ה"קריאה", כאמור, היא מעשה שקשור בלימוד תורה. במובן מסוים אפשר לומר שלימוד התורה הוא מעשה שבהכרח אינו צריך כוונה,⁸ וייתכן אפילו לומר שיש סתירה ביניהם. הצלחתו של לימוד טמונה בהקשבה וביכולת להאזין לדברי התורה, ללמוד את הנאמר בהם ולקבל עלינו את תוכנם בתנועה שבאה מן החוץ, מן הטקסט, אל ליבו של אדם, אל הפנים. כוונה לעומת זאת מתארת מצב תודעתי שבו האדם יוצק תוכן מסוים ליוצא מפיו, תנועה שבה פנימיותו של האדם מקבלת ביטוי מילולי (או מעשי) מחוצה לו.

כוונת הלב היא למעשה הפך ההקשבה: זו דורשת התמקדות במה שמחוצה לי, וזו דורשת התמקדות במה שבתוכי פנימה. לימוד תורה הוא פעולה הדורשת בעיקר הקשבה: עלינו להתמקד בטקסט, להאזין לו; לא להניח מראש מהו התוכן שיש במילים אלא לתת להן לפעול פעולתן עלינו. עלינו לנסות ולהבין מה מלמדת אותנו התורה, מה היא מורה לנו. "כוונה" במובנה התודעתי עלולה לחסום את פעולת ההקשבה. ב"קריאה" דורשים מאיתנו מר זוטרא ורב יאשיה להשמיע לעצמנו את שפינו מדבר, להשמיע לעצמנו את דברי התורה, ובעיקר להקשיב. תפיסה זו באה לידי ביטוי גם בדרישה ההלכתית הידועה לומר את קריאת שמע בקול - "צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא מפיו" (שולחן ערוך, או"ח, הלכות קריאת שמע סב, ג) - אנו מנגנים לעצמנו את דברי התורה ונדרשים להאזין למנגינה.

8. הבחנה זו מבוססת על דבריו של הרב הנזיר: הרב דוד כהן, קול הנבואה, 'השקפה והקשבה', מאמר ב, פסקה ג, ירושלים תש"ל, עמ' לח (ועוד פסקאות רבות שם).

עַז דְּבֹרָה • כוונה בקריאת שמע

קריאת שמע אליבא דרב זוטרא ורב יאשיה איננה רק מצווה של "קריאה", ובחלקים ממנה יש גם חיוב לכוונת הלב, בדומה לזה שבמצוות תפילה. אומנם השולחן ערוך פוסק להלכה לא כרב זוטרא ורב אושעיא אלא כר' מאיר, אשר קובע בהמשך הסוגיה: "שמע ישראל ה' א-לוהינו ה' אחד - עד כאן צריכה כוונת הלב" (בבלי, ברכות יג ע"ב), ובשאר פרשיות קריאת שמע מסתפק בקריאה בלבד: "הקורא את שמע ולא כוון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו. והשאר, אם לא כוון לבו אפילו היה קורא בתורה, או מגיה הפרשיות האלו בעונת קריאת שמע, יצא, והוא שכוון לבו בפסוק ראשון" (שולחן ערוך, או"ח, הלכות קריאת שמע ס, ה).⁹

אם נכון הניגוד שהצגנו בין "כוונה" ל"קריאה", בין לימוד תורה שדורש הקשבה לבין תפילה שדורשת כוונת הלב והזדהות עם המילים הנאמרות ועם תוכן, הרי שכעת הדרישה לכוון בקריאת שמע נראית מפתיעה מעט. לכאורה קריאת פסוקים מהתורה דורשת לימוד, האזנה והקשבה לנאמר בהם, והאופן הנכון והיעיל ביותר לעשות זאת כרוך בניסיון לברר ולהבין את הנאמר בלי להניח מראש את תוכנו. אך חכמים אינם מסתפקים בכך ומוסיפים שיש צורך גם בכוונת הלב, גם אם רק בפסוק הראשון.¹⁰

הדרישה לכוונת הלב בפסוק הפותח את קריאת שמע יוצרת מצב יוצא דופן ולא טריוויאלי כמו שהיה אפשר לחשוב: אנו נדרשים לומר פסוקים מן התורה **בכוונת הלב**, כאילו היו נובעים מתוכנו; משל היו דבריו של הקב"ה מחשבה ורגש שהתרוצצו בין קירות ליבנו, ואנו תרגמנו אותם בכוחות עצמנו למילים ולדיבור והפכנו את רצונו לרצונו שלנו. בלשונו של ר' נחמן, משמעותה של הכוונה בפסוק הראשון של קריאת שמע היא בניסיון "לעשות מהתורה תפילה" (ליקוטי מוהר"ן כא), להפוך את דברי התורה לכוונה אישית, לרצון הפנימי, לחלק מהלך המחשבה. ברגע הזה לימוד התורה אינו רק פעולה של הקשבה שבה אני נותנת למילים לפעול את פעולתם עליי, אלא פעולה של דיבור שיש בו כוונת הלב. ברגע הזה של אמירת "שמע" אנו הופכים את התורה מטקסט טעון בירור שעלינו לפענח לתפילה היוצאת מן הלב.

לפי קריאה זו נראה שמצוות קריאת שמע מחייבת אותנו להחזיק בשתי עמדות הנפש הללו במקביל, אף שהן סותרות לכאורה. את הפסוק הראשון - "שמע ישראל ה' א-לוהינו ה' אחד" - עלינו לומר מתוך תודעה של "כוונה", של חיבור פנימי למילים, תודעה של רצון ושאיפה להגיע לכדי מימוש של הפסוק, על תוכנו ועל הרז הטמון בו, במציאות חיינו הגשמית והרוחנית. את שאר פסוקי פרשיות שמע אנו נדרשים לומר מתוך עמדה נפשית של "קריאה" - עלינו לעמוד מולם כלוח חלק, כפרטים שאין להם רצון או מחשבה, ולהאזין. עלינו לנסות ולברר את הכתוב בכל פעם כאילו קראנו בו

9. אומנם השולחן ערוך פסק שראוי היה לכוון בכל קריאת שמע וכי הדרישה לכוונה בפסוק ראשון היא בדיעבד בלבד, שלא כבחלוקה שהצגתי בין "קריאה" ל"כוונה".

10. נראה לי שלשתי העמידות יש עמידה בפרשיות קריאת שמע. מצד אחד נאמר "ושיננתם לבנך ודיברת בם", שמכוון אולי למצוות קריאה ולהקשבה בלימוד התורה, ומצד שני נאמר בה "על לבבך", שדורש לשים את הדברים על לב ולא להשאירם חיצוניים לנו.

בפעם הראשונה ולקבל עלינו את התובנות בכל פעם מחדש בהתאם להשגה שהגענו אליה בפעם זו.

מקריאת שמע ללימוד תורה

אם נקבל ניתוח זה, מצוות קריאת שמע עשויה להיות לנו דגם לאופן שבו צריך ללמוד תורה. מחד גיסא יש צורך ב"קריאה": פעולת לימוד התורה דורשת מאיתנו הקשבה ופתיחות. עלינו לעמוד מול דברי התורה בענווה, מתוך הכרה בגדולתם ומתוך נכונות לקבל עלינו את המשמעות המעשית העולה מהם, בחינת "כי הם חיינו ואורך ימינו". עמדה זו שוללת לכאורה את הניסיון הפופולרי כל כך בימינו ללמוד מתוך כוונה לאתר את נקודת החיבור האישית של הלומד לטקסט שמולו.

מאידך גיסא הפסוק הראשון של קריאת שמע צריך להיאמר "בכוונה", אף שגם כאן מדובר בפסוק מן התורה. בעיניי זהו חידושה המרכזי והעמוק של סוגיית הכוונה בקריאת שמע, היא אותה "כוונת הלב" הנדרשת מאיתנו בפסוק הראשון. דרישה זו מלמדת אותנו שיש מקום ל"כוונה" גם בלימוד תורה. יש חשיבות רבה להאזנה אמיתית וכנה לדברי התורה, אבל לא די בכך. עלינו להפוך את התורה לחלק מה"תפילה" שלנו, לחוש כאילו הגשמתם היא-היא הגשמת רצונותינו. דרישה זו קשה יותר מדרישת ה"קריאה". משמעותה היא שאין לנו יכולות להיוותר אדישות לנוכח דברי התורה, אין לנו יכולות להשלים עם היעדר ההבנה. אנו נדרשות "להלביש" את דברי התורה על רצונותינו הפנימיים, להתאים אותם למחשבותינו, לגרום להם לנבוע מתוכנו ממש. במילים אחרות - להפוך אותם לתפילה. דרישה זו הביע בהקשר אחר הרב סולובייצ'יק במאמר המתאר את לימוד התורה לנוער בארצות הברית:

הנוער החרדי הצליח בתחום המאמץ השכלי. ניצוצות "גדלות המוחין" נקלטו בו. רכש לו ידיעות, סברות ופסקי דינים. נהנה הוא משיעורים יפים ומהתעמקות בסוגיא מסובכת. אך עדיין אין הלב משתתף בפעולה זו. לא זכה עוד ל"קטנות המוחין". אין ההלכה נעשית לו מציאות נפשית. ההתוודעות הממשית עם השכינה חסרה. בלשונו של ר' יהודה הלוי הייתי אומר: ההקשה קיימת, אבל הטעם והראיה נעדרים.¹¹

הרב סולובייצ'יק מביע באוזני תלמידיו צער עמוק על כי "אין הלב משתתף" בפעולת הלימוד; על שהלימוד נשאר מנותק מן המציאות הנפשית והפנימית. אם ננסה לצקת את דבריו של הרב סולובייצ'יק אל מונחי המחלוקת שהגדרנו, נראה שדבריו באים להתמודד עם תופעה של "עודף קריאה": תלמידיו אומנם למדו את דברי התורה, הקשיבו, הקשו ושאלו על הנאמר, אך כל זאת ברמת השכל בלבד, בלי לאפשר לדברים לחדור פנימה ולחולל דבר מה בנפש. כאשר הפעולה היחידה הנעשית במסגרת הלימוד היא הקשבה, הדברים הנלמדים עלולים להישאר מנותקים מהלומד והלומדת, משום

11. הגרי"ד סולובייצ'יק, "על אהבת התורה וגאולת נפש הדור", **דברי השקפה**, ירושלים תשנ"ה, עמ' 209-210.

עַז דְּבֹרָה • כוונה בקריאת שמע

שהם נעשים באמצעות השכל, ללא הרצון וההתלהבות הנובעים מן הלב. ההקשבה לבדה, רומז הרב סולובייצ'יק, חסרה.

ואולם גם לימוד רק מתוך כוונה הוא לימוד חסר: חסר את ההבנה שיש דברים שהם מעל להשגתנו, שלא כל דבר אנו יכולות להבין ולהפנים; חסר את ההתבוננות אל מעבר למה שיש בתוכי פנימה, אל מעבר למוכר והנוח.

עלינו להבין שה"קריאה" וה"כוונה" אינן יכולות לעמוד כל אחת בפני עצמה: פעולת ההקשבה תהיה שלמה רק אם תתלווה אליה כוונה שתאפשר לדברים להיכנס אל הלב, ופעולת הכוונה יכולה להתממש במלואה רק בליווי הקשבה כנה, שתאפשר לנו לעמוד על תוכנם של הדברים. עלינו לנסות ללמוד תורה מתוך תודעה של "כוונה", ובד בבד עלינו לזכור שלא כל תג ותיבה נצליח לומר ב"כוונה", ויש פסוקים שנאמר מתוך תודעה של "קריאה" בלבד.

הכניסה להיכלה של תורה דורשת מאיתנו מעין ריקוד עדין בין "קריאה" ל"כוונה". בצידו האחד של ההיכל ניצבת ה"קריאה". שם עלינו לנסות להקשיב ולשמוע - לגלות פנים חדשות בתורה, להשלים עם מגבלות ההבנה שבנו ולהיעתר לאין-סוף שבה. בצידו האחר של ההיכל ניצבת ה"כוונה". שם אנו נדרשות לשתף את הלב בפעולת הלימוד, להפוך אותו לחלק מעולמנו הדתי, לאפשר לפנים החדשות שגילינו להיכנס לתוכנו פנימה, להפוך אותן לתפילה הנובעת מבפנים. ושוב לחזור ולהקשיב. ושוב להתפלל. "פתח ליבי בתורתך, ואחרי מצוותך תרדוף נפשי" (בבלי, ברכות יז ע"א).